

הרב איתן שנדרפי

לע"נ
אמו"ר ר' ישעה מרדי ז"ל
שחיכני לאהבת התורה.

האם כורת ה' ברית עם כל אחד מהאבות?

הקדמה

בתחילת פרשת וארא (שמות ו, ב-ד) נאמר:

ב. "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲלֵיכָם מִשְׁאָלֵיכָם שֶׁאָתָּה תְּבִרְכֵנִי"

ג. וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא-ל שד-י, ושמי ה' לא נודעתי להם.
ד. וגם הקמתי את בריתי אתכם לחתם אתם את ארץ כנען, את ארץ מגריהם אשר גרו בה".

הן על פסוק ג' והן על פסוק ה' יש לשאול שלכארה הם סותרים את הנאמר בחומש בראשית!

1. בפסוק ג' נאמר שה' נגלה אל יצחק בשם "א-ל שד-י", וקשה שהרי בשתי התגלויות של ה' ליצחק לא נזכר שם זה¹!

2. עוד נאמר בפסוק ג': "וַיֹּאמֶר ה' לֹא נִזְדַּעַת לְהֶם", והדבר קשה שהרי גם לאברהם וגם ליעקב התגללה ה' בשם ה'!

לאברהם נאמר: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲנִי ה', אֲשֶׁר הַזֹּאת קְדוּשָׁתִי מְאוֹר כְּשָׂדִים" (בראשית טו, ז)²!

לייעקב נאמר: "וְהִנֵּה ה' נִצְבֵּעַ לְלִיוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי ה', אֱלֹהִים אֶבְיךָ" (בראשית כח, יג)³!

3. בפסוק ד' נאמר שה' הקים ברית עם כל האבות, והדבר קשה שכן בכל התגלויות של ה' ליצחק וליעקב לא נזכرت לשון ברית!⁴

מאמר זה "יצעד" בעקבות רש"י, שענה על כל השאלות, אלא שכדרכו קיצור בלשונו, ויש להעמיק בדבריו ולבארם בהרחבה, בעיקר על פי מה שפירש רש"י עצמו במקומות אחרים, וכן על פי מפרשין נוספים.

1. ליצחק היו שתי התגלויות, שתיהן בפרשת "תולדות" בפרק כ"ו, הראשונה בפסוקים בה והשנייה בפסוק כד.

2. ועיין רש"י בפרשנו שמוטות ו, ט שהעיר על כך.

3. ליצחק לא נאמר "אני ה'", אבל שתי התגלויות פותחות ב"וירא אליו ה'".

4. לייעקב התגללה ה' בתחילת פרשת "ויצא" (כ"ח, יג-טו), בסוף פרשת "ויצא" (ל"א, ג), פעמיים בפרשת "וישלח" (ל"ה, א ול"ה, ט-יב), ובפרשת "ויגש" (מ"ו, ב-ד).

א. הסבר רשיי לפסוק ג

על תחילת פסוק ג' כתב רש"י: "וארה - אל הארץ". נ"ל טדי - הנטחתיς הנטחות, וככולן קמרתי להם: 'אני ה-ל טדי'.

על מה שכותב רש"י: "הנטחתיς הנטחות וככולן קמרתי להם: 'אני ה-ל טדי'" נדון בסמוך, בהסביר פסוק ד', שכן, כאמור, אל יצחק לא מצאנו שה' נגלה בשם "אל טדי".

בסוף פסוק ג' כתב רש"י: "וְאַמִּי כ' לֹمַן נָדָעֵתִי לְהַס - לֹמַן סָדָעֵתִי חַיִן כְּתִיכְכָּרָן, הַלְּא 'לֹמַן נָדָעֵתִי לְאַנְכָּרְתִּי לְסֶבֶת אֲמִינָה עַלְלָה נְקָרָה צָמוֹה'; נְהַמֵּן לְהַמֵּת דָּכְרִי, אֲשֶׁר הַנְּטָחָתִים וְלֹמַן קִימָתִים".

בפירושו זה ענה רש"י על השאלה כיצד אמר ה' "ושמי ה' לא נודעתني להם", והרי גם לאברהם וגם ליעקב התגלה ה' בשם ה'. אלא שהכוונה היא שה' לא קיים עדין את הבטחתו, שזויה אחת מהמשמעות של שם ה', כפי שביאר רש"י בפסוק הקודם.

ב. הסבר רשיי לפסוק ד

על פסוק ד' כתב רש"י: "וגם הקמתי קת בריתך וגוי" - וגם צאנרקיتي להם נ"ל טדי הנטחתי וכעמדתי בראיתי כמי וכמייהם. לחת להם קת חרץ נגען - לארנרטס פררטט מילך נאמר: 'אני ה-ל טדי' וגוי. ונתתי לך ולזרעך קחריך קת חרץ מגריך' (כרחאייט ז', ח-ח). ליצחק: 'כי לך ולזרעך קתן קת כל קחריות האל, וכקמתי קת האנעה חרץ טכנייט לארנרטס' (כרחאייט צו, ג), והואותה אטעה אנטקנערת לארנרטס, נ"ל טדי קמרטי?'. לעיקם: 'אני ה-ל טדי', פרה ורכבה וגוי. ואותה קחרץ חרץ נתתי לארנרטס וליצחק לך קתנן' וגוי' (כרחאייט ללה, י-ק-ג), קרי צאנרקייט להם ולומן קימתי".

5. הראים פירש שרשיי רק קיצר במקום לומר "אל אברהם אל יצחק ואל יעקב", והביאו ה"שפתי חכמים", ועיין ב"באור היטב" שרשיי התכוון להציג שלכל האבות נגלה ה' בשם "אל טדי", ככל יצחיק, כפי שיבואר בסמוך. ועיין עוד ב"משכיל לדוד" וב"באור בשדה" שביארו את רשיי על פי הסוד.

6. על המילה כבבית על ארץ ישראל עיין בברכות מה, ע"ב ובבר"ר מו, ט וברש"י בראשית י"ז, ב' והושע ה, ד' ובמאמרי רבינית המילה - ברית של אהבה ובית הארץ" בספריו "הדור העולם" (יירושלים, תשנ"ח), עמודים 68-81.

7. יש חומשים שבהם לא סימנו כאן לא נקודה ולא פסיק, אלא רק אחרי המילה "לייעקב", אך נראה לעניין פשוט שכן צריכה להיות הנקודה, שאם לא כן דברי רש"י אינם מובנים, שכן אצל יעקב אמר בפירוש "אני ה-ל טדי", ואין שם צורך להוציא ולבדה, ואילו אצל יצחק לא נזכר שם זה, ולכן רשיי צריך לומר! וכן מוכח גם מדברי "בעל הטורים", הראים וה"ינחלת יעקב".

רש"י הסביר של אברהם נאמר בשם "א-ל שד-י", ובאותה התגלות עצמה שבה נאמר שם זה גם נכרתה ברית שבה הובטחה לו ארץ ישראל, היא ברית המילה. ליצחק אמם לא נאמר בשם "א-ל שד-י", וגם לא נכרתה במפורש ברית שבה הובטחה לו ארץ ישראל, אבל כיון שנאמרה לו הבטחה על ארץ ישראל: "כי לך ולזרעך אתן את כל הארץות האל", ובה נאמר גם: "ויהקימותי את השבואה אשר נשבעתי לאברהם" (בראשית כ"ו, ג), ולאברהם נאמר בשם "א-ל שד-י", הרי שכאילו נאמר גם ליצחק שם זה. ליעקב גם כן נאמר בשם "א-ל שד-י" ובאותה התגלות גם זכה להבטחה על ארץ ישראל: "אני אל שד-י, פרה ורבה" וגוי. "ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתנה" (בראשית לה, יא-יב). אבל עדיין יש לשאול על רש"י שגם אצל יצחק וגם אצל יעקב לא הסביר רש"י היכן מצאו בברית!

1. היכן כרת ה' ברית עם יצחק?

מדברי רש"י נראה שכאשר הזכיר ה' בדרכיו ליצחק את השבואה שנשבע לאברהם הרוי הוא כאילו נשבע ליצחק, ונוסף על כך ששבועה הרוי היא כברית!

הסביר זה ששבועה היא כברית עליה ממה שכתב רש"י במספר מקומות:
1. בסמוך (פסוקים ה-ו) כתוב רש"י: "וְגַם חָנֵן - כִּמוֹ אֲצַכְתִּי וְכַעֲמַדְתִּי הַכְּרִית" ט עלי לקיים. לפיכך צמעותית רת נלקחת וכי טראול הנוקדים אצער מצרדים מוגדים חתס וחוצר - חוטטו ככנית. כי ככנית כיוון כCENTER⁸ חומרתי לו: 'וְגַם חָת הָגִי חָצֵר יַעֲנְדוּ דָן חָנֵן' (בראשית ט"ו, יד). לכן - על פי חוויה הצעומה". עליה מדבריו שהברית היא כשבועה.

2. בפירושו לפרשת "חמי שרה" (בראשית כ"ז, ז) כתוב רש"י: "וְחָצֵר נַעֲכָע לִי - כִּיוֹן כְּנַטְרִיס". והרי בכל פרשת ברית בין הבתרים (בראשית פרק ט"ו) לא נזכרת, אף לא פעם אחת המילה שבועה בשום הטיטה שהיא! אלא שרשי לממד שברית ושבועה הן זהות!

8. עיין בראש"י עמר כאן לבירת בין הבתרים, לאחר שהסביר קדם שהכוונה לברית המילה, והאריך שם. ועיין ב"נחלת יעקב" שבברית המילה הבטיח ה' לאברהם את הארץ אך לא תיחס לעניות המצרים, ואילו בברית הבתרים הבטיח ה' לאברהם שיענייש את המצרים, ומתווך הזכרת ברית המילה הוסיף ה' כתע גם את עניות המצרים שהובטחה בברית בין הבתרים.

3. כן עולה מדברי רשי"י גם בפירושו לפרשת תולדות (בראשית כ"ו, לב):
"שכעה - על אס הכרית". כן עולה מרש"י גם במקומות נוספים⁹:

הסביר זה על שני חלקיו, שהזכרת השבועה לאברהם בדבריו ה' אל יצחק Hari היא כשבועה, ושבועה Hari היא כברית, מפורש בדבריו הרמב"ן בפירושו להבטחת ה' ליצחק (בראשית כ"ו, ג): "והקמותי את השבועה - אין צרך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור השבועה שנשבע לאביו, כי לא אדם הוא להנחם (שם"א ט"ו, כת)! ואברהם אין לוزرע אחר בעל ברית לאלקים! והשבועה אינה על תנאי! כי ביעקב הוצרך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית ובזרעו (להלן ל"ה, יב), לא בעשו.

ונראה שזה המאמר יהקמותי את השבועה' ייחס שבועה, ולכך תמיד יאמר בתורה: "הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב" (שמות ל"ג, א), אשר נשבעת להם בז' (שם ל"ב, יג), כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת. וריצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות, להודיעו שרואוי כל אחד לכרות עמו ברית, ושתהייה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרים. כי אף על פי שהראשונה תשפיק, תוספת זכות וכבוד הוא להם, ולכן אמר: "יזכרתי את בריתך יעקב, ואף את בריתך יצחק, ואף את בריתך אברהם אוצר, והארץ אוצר" (ויקרא כ"ו, מב), כי כלם בעלי ברית לאלקים".

9. עיין ברשי"י שמות י"ג, ה השיו בא בפרק הבא [ומקורו במקילתא פסחא פרשה ז (יג, ה)], וברשי"י בפסחים סוף דף לך, ע"ב בד"ה "ברית - שבועה", ובמיווחס לרשי"י בד"ה א ט"ז-ז"ה ובד"ה יב ל"ו, יג.

אונקלוס תרגם נס את המילה "ברית" וגם את המילה "שבועה" באותה מילה: "קיים", עיין לדוגמא בבראשית כ"א, לא-לב, וכן כתוב החזקוני אצלנו (ו, ד): "וגם הקמתי - נשבעתי. כדמתרגםינו יישבע - יקיים".

כן עולה גם מהרא"ס על רשי"י כאן, וכן כתוב במפורש ה"נחלת יעקב" על רשי"י אצלנו בפסקוד ובפסקוד, ועיין עוד ב"באור בשדה" על רשי"י בבראשית ח', כא, שהאריך להביא ראיות לכך מהתרגום, ומהמדרש בבמדבר הרבה ט, מו, ומספר "הערוץ" ערך "עור" בשם הפרקי דרי אליעזר פליי [עיין נס בגדיסטונו ב"פרקי דרי אליעזר" שם, ששונה קצר מגירסת והרווذ, אך גם ממנה מוכח כן, ועיין ב"ילקוט שמעוני" יהושע סוף פרק ט"ז (רמז כח) וברשי"י דברים י"ב, ז וברד"ק שמי"ב ה, ו שגירותם קרובה יותר לגורסתה הערוון], ומהרד"ק בישעיו נ"ד, ט. [הארכתי בהז כיון שהמהר"ל ב"גור אריה" על רשי"י בבראשית ח', כא וה"נחלת יעקב" וה"שפתי חכמים" שם לא נקטו כן, אלא חילקו בין ברית לשבועה, ועיין ב"באור בשדה" שם שהעיר על ה"נחלת יעקב" שהוא עצמו כתוב בפרשנותו שברית היא שבועה, ועיין עוד ב"שפתי חכמים" ויקרא כ"ו, יג. כה אותן ח' שגמך כן השווה בינהן] ועיין עוד בסמוך בಗוף המאמר ובהערה הבאה.

אם כן, הרמב"ן הוכח מפסוקים נוספים בתורה שה' נשבע ליצחק וכרת עמו ברית, ומוכח מדבריו במפורש שהברית והשבועה זהות, שכן באותו משפט עבר משבעה לברית, והברית והשבועה לייצחק מקורן בפסוק הנ"ל, שכן לא מצאנו הבתחות נוספות לייצחק על ארץ ישראל¹⁰.

2. היכן כרת ה' ברית עם יעקב?

עדין יש לשאול: היכן מצאנו ברית או שבואה ליעקב? על כך יש לענות על פי מה שכתב רשי"י בפרשת כי תשא (שמות ל"ב, יג): "הִכְרֵת נַשְׁכָּנָת לְהַסְכָּדָה..." ולייעקב נזכר: "הִנֵּה חֶלְצָדִי, פֶּרֶח וַרְכָּה..." (שם לה, י"ח), נצכל לו חֶלְצָדִי. אם כן הסביר רשי"י שכאר אמר ה' ליעקב: "הִנֵּה אֶל שְׂדִי" (שם לה, י"א). משמעוthat הדבר שה' נשבע לו בא-ל שְׂדִי!

כעין זה כתוב גם הפסורנו בפרשת וישלח (בראשית ל"ה, י"א): "הִנֵּה אֶל שְׂדִי בְּשֵׁמֵי אֲנֵינוּ נִשְׁבָּע, כְּעַמֵּן: יוֹאמְרָתִי חַי אֱנֹכִי לְעוֹלָם" (דברים ל"ב, מ), ובזה בלבד מצאנו שבועת הא-ל יתברך ליעקב".

הרמב"ן שם (בראשית ל"ה, יב) הסביר אחרת את מקור השבועה, בדומה لما שהסביר את השבועה לייצחק: "וְאֵת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְזַקְנָה אֶת תְּנַהָּה - כִּי אֲשֶׁר נִתְתִּיהְ לְהָם כִּن אֶתְנַהָּה לְזַקְנָה, יֹרְמוֹז זֹה לְשָׁבּוּהָ, כִּי לְהָם נִתְנַהָּה לְשָׁבּוּהָ - שֶׁלֹּא יָגַרְום הַחֲטָאת, אֲבָל לֹא נִתְנַהָּה מִתְחִילָה בְּלֹא שָׁבּוּהָ, וְזֹה שָׁוֹמֵר בְּכָל מָקוֹם: הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לִיצָּחָק וְלִיעָּקָב" (שמות ל"ג, א). או שイヤה הכהפל הנבואה לו לשבועה¹¹. וכבר הוכחנו שבועה וברית זהות!¹²

10. עיין גם ברמב"ן דברים כ"ח, ט: "יִקְימֵךְ הִי לְעַם קְדוּשָׁה כִּי שָׁבּוּהָ הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת עַמָּהָם בַּהָּר סִינְיָה עַל כָּל הַדָּבָרִים הָאָלוּ, כִּי שָׁם נִאָמֵר: יוֹאַתְּם תָּהִיו לִי מִמְּלָכָת כְּהָנִים וְגַוי קְדוֹשָׁה" (שמות י"ט, ו).

או שהברית אשר כרתה עם אברהם יהי להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך" (בראשית י"ז, ז), כולל זה. וכן אמר: "לְמַעַן הַקִּים אֶתְנַחַת הַיּוֹם לְעַם וְהָוָה הַיּוֹם לְךָ לְאֱלֹהִים, כִּי שָׁרַד דָּבָר לְךָ, וְכָאֵשׁ נִשְׁבַּע לְאַבְתָּיךְ, לְאַבְרָהָם לִיצָּחָק וְלִיעָּקָב" (להלן כת, יב), כי לכלם בא בריתך".

וברבמ"ן בדברים כ"ט, ט כתוב: "וַיַּהֲרֹת הָאָהָרֶת שָׁבּוּהָ וְהַאֲלָהָה אֲשֶׁר יָזִקְרָא".

עיין גם רשב"ם שמות ב', כד: "וַיָּזִקְרָא אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוּ - שְׁנִשְׁבַּע לְשִׁלְשָׁלָתָם לְתֵת לְהָם אֶת

ארץ כנען, ועטה נתקרב הזמן של ה' מאות שנה שנאמר לאברהם".

ועיין גם בראב"ע בראשית ו', יח: "וַיִּקְרֹתֵא אֶת בְּרִיתִי - לְאוֹת שָׁהָה נִשְׁבַּע לְוּ". ועיין גם בראב"ע בראשית ט"ו, ז, ז, ובחזקוני שם, ז, ובפסורנו שם, ט, שכולם השוו בין ברית ובין

שבועה, ועיין עוד בראב"ע ויקרא ב', יג, וכ"י מה, וב"בעל הטורים" ויקרא כ"ו, כה, וב"איור

חחים" הקדוש בראשית כ"ו, כו-כו-כח ויקרא כ"ז, יא וטו וב"מרומי שדה" לנצייב שבועות

لت, ע"ב בד"ה "התם".

11. עיין ברמב"ן ששים: "כִּאֲשֶׁר פִּירְשָׁתִי כָּבֵר". ועיין בפרש"י לפירוש "בֵּית הַיּוֹן" לרמב"ן שם (אות ו).

שכתב: "יש לעין היכן פירשך. ועיין בפרש"י לעיל ח, כא".

12. א. על הפסוק בפרשת בחקוטי (ויקרא כ"ו, מב) "וַיָּכְרֹתֵי אֶת בְּרִיתִי יְעָקָב", ואף את בריתך

יצחק, ואף את בריתך אברהם אזכור, והארץ אזכור". כתוב הרaab"ע: "וַיֹּאמֶר הָגָן כִּי טעם

להזכיר בתחלת יעקב, בעבור היה שנותיו כלם בברית". וככתוב בפירוש וייזור על הרaab"ע

ג. הסברי רשיי בפרשת "בא"

בסוף פרשת "בא" (שמות י"ג, ה) נאמר: "וְהִיא כִּי יַבְאֶךָ ה' אֵל אֶרֶץ הַכּוֹנוֹנִי וְהַחֲתִי וְהַאֲמָרִי וְהַחוֹי וְהַבּוֹסִי אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְתִּיךְ לְתַתְךְ לְךָ, אֶרֶץ זְבַת חַלְבָּן וְדִבְשָׁן וְעַבְדָת אֶת הַעֲבָדָה הַזֹּאת בְּתַחְדַּשׁ הַזָּהָר".

פירש רש"י שם: "טָכַע לְהַקְתִּיךְ וְגוֹ - נִקְרָא סָוִוָה קָוָרָמָר: 'כַּיְסָהָרָה כְּרָתָה' קָתָה חַנְרָס' וְגוֹ (כְּרָחָצִית ט"ז, י"ח). וכ"חיק סָוִוָה קָוָרָמָר: 'אוֹר כְּחַרְץ קָוָרָת' וְגוֹ (אס כ"ו, ג). ו"כַּעֲקָבָה קָוָוָה קָוָרָמָר: 'הַחֲרָץ חָצָר קָתָה זָוָכָה עַלְיָה לְךָ קָתָנָה וְלַזְרָעָךְ' (אס כ"ח, ג)".

רש"י פירוש כאן את השבועה ליצחק, משום שפירש בפרשת וארא, שהכוונה להבטחה בתחילת פרשת תולדות. וכבר למדנו בדברי הרמב"ן שזו הבטחה היחידה שנאמרה ליצחק על ארץ ישראל. אבל יש לשאול שום את השבועה לאברהם וגם את השבועה לע יעקב פירש כאן רש"י אחרת ממה שפירש בפרשת לאברהם וארא! שם פירש שהברית עם אברהם היא ברית המילה, ואילו כאן פירש שהכוונה לברית בין הבתרים. שם פירש שהברית עם יעקב היא הבטחה בפרשת וישלח, בחזרתו מפדן ארם, ואילו כאן פירש שהכוונה להבטחה שנאמרה לע יעקב בפרשת ויצא, בהליךתו לפדן ארם!

שם (הוצאת מוסד הרב קוק ירושלים, תש"ז) בהערה 118: "כנראה שהכוונה שלא התחיל מאברהם, כיון שהברית עמו נכרתה אחר שעבירה עליו כמעט שנותיו. מיצחק לא היה יכול להתחילה, כיון שהוא נבער באמצע הרשימה, לפיכך התחיל מעקב" (ביאור זה אינו נdfs ב"יורת חיים"). עולה מדברי הראב"ע, בניגוד לרשיי ולרמב"ן, שלא הייתה ברית מיוחדת עם יצחק ועם יעקב, אלא רק שהברית נשכחת מAbrraham ליצחק וליעקב! ב. על אותו הפסוק בפרשת בחקותי (ויקרא כ"ז, מ) כתוב התרומות יונתן: "וְאַךְ בְּנַרְמָנִין יִת קִיְמָא דְקִימִית עַם יַעֲקֹב בְּבֵית אֱלֹהִים, וְאַךְ יִת קִיְמָא דְקִימִית עַם אַרְכָּס בְּנֵי פְסֻנְיאָה אֶזְכּוֹר, וְאַךְ יִת קִיְמָא דְקִימִית עַם דָּבְרֵי רִשְׁיָה וּרְמַבְּן, וּלְפִיו הַבְּרִית עַם יִצְחָק אַיִна בְּדָבֵר ה' לִיצָחָק בְּפִרְשַׁת תּוֹלְדוֹת "כִּי לְךָ וּלְרוּעָךְ אַת כָּל הָאָרֶצֶת הָאָל, וּהַקְמִתִּי אֶת הַשּׁׁבָּעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אֲבֵיךְ" (כ"ז, ג), אלא بما שנשבעה ה' ליצחק בהר המורה אחרי העקדה! יש לשאול על דבריו שהבר המורה לא נשבעה ה' ליצחק, אלא לאברהם! שכך נאמר שם: "וַיֹּקְרָא מֶלֶךְ ה' אֶל אַבְרָהָם שְׁנִית מִן הַשָּׁמִים. וַיֹּאמֶר: בַּיּוֹם הַשְׁבָּעָה אֲתָּה הַדָּר הַזָּהָר, וְלֹא חַשְׁכָת אֶת בְּנֵךְ אֶת יְחִידָךְ. כִּי מִצְחָק אַבְרָהָם וְהַרְבָּה אֲרָבָה אֶת זְרַעַךְ כְּכָוכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכָחָל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיּוֹם, וַיֹּרֶשׁ זְרַעַךְ אֶת שָׁעַר אַיִבּוֹ. וְהַתְּבִרְכֵוּ בְזַעַךְ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ, עַקְבָּא שְׁמַעַת בְּקָלִי" (כ"ב, ט-יח).

יש ליישב על פי מה שכתרב רש"י שם (יז): "בְּרַךְ אַבְרָהָם - אֶחָת לְאָב וְאֶחָת לְבָן, וְהַרְבָּה אֲרָבָה - אֶחָת לְאָב וְאֶחָת לְבָן". עולה מדברי רש"י שהשבועה הבפולה לאברהם כוללת גם את השבועה ליצחק: [תשובה זו מאחרי הרבה שליט"א].

עוד יש להעיר לכואורה שבפסוק נאמר: "אשר נשבע לאבתיך", ורש"י לא הביא שבועה שנאמרה לאברהם, אלא ברית, אבל הדבר אינו קשה, כיון שכבר למדנו שברית ושבועה זהות, ולכן לא קשה לפרש ששבועת ה' לאברהם אבינו משמעותה ברית בין הבתורים. וזהו מקור נוסף שבו רואים שרשי' משווה בין ברית לשבועה. עוד יש לשאול: היכן מצאנו שבועה לע יעקב בהליכתו לפדן ארם? נראה לענות שכמו שכתב רש"י בפרשת כי תשא. "הארך נשכעת להס כד... וליעקב נזכר: 'הני ח-ל צד-י, פרה ורנה...' (אס ל"ה, יח), נשכע לו כח-ל צד-י", כד' ניתן לומר גם על דברי ה' לע יעקב בהליכתו לפדן ארם, שכן גם שם הסתגלות מתחילה במילים: "הני ה'" (כ"ח, יג), והם כן ממשמעות ה' לא' נשכע לו כאס ה¹³; אבל עדין קשה: מה ראה רש"י לשנות כאן ממה שכתב שם? לפני שנעננה על כך נראה את דבריו רש"י בפרשת כי תשא.

ד. הסברי רש"י בפרשת כי תשא

בפרשת "כי תשא" (שמوت ל"ב, יג) נאמר: "זכר לאברהם ליזחק ולישראל עבדיך, אשר נשבעת להם בך, ותדרך אליהם ארבה את זורעכם וכוכבי השמים, וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם".

פירוש רש"י שם: "הארך נשכעת להס כד - לך נשכעת להס כדך שכה כלה, לך כטמיס ולח נחרץ, לך נכריס ולח גכניות, לך נח, אלה קיס וטומעתך קימית לעולם, ציירם: 'כי נשכעתני נחש ה'" (דרכ' ח' טז), וлизחק נזכר: 'הני ח-ל צד-י, פרה ורנה...' (אס כ"ה, יח), נשכע לו כח-ל צד-י".

גם כאן פירוש רש"י את השבעה ליזחק, כשם שפירש בפרשת "ווארה" ובפרשת "בא", שהכוונה להבטחה בתחלת פרשת תולדות. וכבר למדנו בדברי הרמב"ן שזו ההבטחה היחידה שנאמרה ליזחק על ארץ ישראל. גם את השבעה לע יעקב פירש רש"י כשם שפירש בפרשת "ווארה" שהכוונה להבטחה בפרשת וישראל בחזרתו מפדן ארם. אבל את השבעה לאברהם פירש רש"י אחרת ממה שפירש בפרשת ווארה ובפרשת בא! ששם פירש שהכוונה לשבעה שנאמרה אחרי עקדת יצחק! מה ראה רש"י לשנות כאן ממה שכתב שם? כמו כן ניתן לשאל מדוע פירש רש"י כאן ביחס לע יעקב כשם שפירש בפרשת ווארה, ולא כשם שפירש בפרשת בא?

13. כגון זה כתוב בפירוש "קו המדה" [במקילתא "הר אפרים" (לrob אפרים זאב גרבוז, ירושלים, תש"י"ד)] למקילתא בא (פרשה יח): "הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתנה ולזרעך - ובירשא דקרה כתיב: 'אני ה'", דמשמעותו הוא שעתיד לקיים הבטחתה, והוא כמו שבועה".

ה. מדו"ע שינה רשי"י בכל מקום את הסברו?

כדי לענות על שאלות אלו עליינו להתבונן היטב בכל אחד מהפסוקים, ונגלה שבכל אחד מהם יש נקודה מיוחדת שמתאימה למה שפירש רשי"י על אותו פסוק!

1. המיחז בפסוקים בפרשת "ווארא"

בפסוקים בפרשת "ווארא" הדברים פשוטים, שכן נאמר שם: "ווארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב בא-ל שד-י, ושמי ה' לא נודעתי להם. וגם הקמתי את בירתך אתם לחתת להם את ארץ כנען, את ארץ מגיריהם אשר גרו בה". דהיינו גם כתובה הברית, וגם כתוב שה' התגלגה בשם "א-ל שד-י", וכך פירש רשי"י כפי שפירש שם, שכן רק בברית המילה נאמרה לאברהם גם הברית וגם ההתגלגות בשם זה. כמו כן גם ליעקב נאמרה ההתגלגות בשם זה רק בפרשת יישלח, בחזרתו מפדן ארם, ולא בפרשת ויצא, בהליךתו לשם.

2. המיחז בפסוקים בפרשת "בא"

בסוף פרשת "בא" (שםות י"ג, ה) נאמר: "זה יהיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והחווי והיבוסי אשר נשבע לאבתיך לחתת לך, ארץ זבת חלב ורבעש, ועבדת את העבדה הזאת בחדש הזה". מה המיחז כאן מלבד השבעה? יש כאן פירוט של העמים היושבים בארץ כנען, ופסוק זה דומה לברית בין הבתרים שגם שם יש פירוט של העמים¹⁴. מה שכן כן בברית המילה ובבקדה, שהבחן לא פורטו לאברהם העמים שישובים בארץ כנען! מה לגבי יעקב? מדו"ע הבא רשי"י כאן את ההבטחה שנאמרה לייעקב בפרשת "ויצא" בהליךתו לפדן ארם, ולא הביא את ההבטחה שנאמרה לו בפרשת "וישלח", בחזרתו מפדן ארם? גם בהבטחה שנאמרה לייעקב בפרשת "ויצא" יש פירוט! אמנם לא פירוט של העמים, אך פירוט של הגבולות, שכן נאמר שם: "וופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגביה" (כ"ח, יד), וזה דומה לפירוט שבפרשת "בא"¹⁵.

14. אכן בברית בין הבתרים נזכרים עשרה עמים, אך כבר כתוב רשי"י שם (ט"ו, יט): "עשר אומות יש כאן, ולא נתן להם אלא שבעה גויים, והשלשה אדום ומואב ועמון, והם קינויי קנאיי וקדמוני, עתידיים להיות ירושה לעתיד". ואצלנו כתוב רשי"י (שםות י"ג, ה): "אל ארץ הכנעני וגוי - אע"פ שלא מנה אלא חמישה עמים, כל שבעה גויים במשמעותו, שכולן בכלל כנעני".

15. ועיין רשי"י בבראשית מ"ט, כו וביישועה נ"ח, יד, שייעקב קיבל בפסוק זה (כ"ח, יד) נחלה בלי מצרים, יותר מאשר רשי"י ומיצחן:

3. המויחד בפסוקים בפרשת "כי תשא"

בפרשת "כי תשא" (שמות ל'ב, יג) נאמר: "זכר לאברהם ל'zech וליישראַל עבדיך, אשר נשבעת להם ברך, ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים, וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעלם". מה מיוחד כאן מלבד השמעה? יש כאן שתי נקודות שלא נאמרו בפרשת "ויארא" ובפרשת "בא": הביטוי "אשר נשבעת להם ברך", וההדגשה "ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים". שתי נקודות אלו מופיעות רק בשבועה שנאמרה לאברהם אבינו אחרי עקדת יצחק¹⁶!

כך נאמר שם: "ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים. ויאמר: כי נשבעתי נאם ה'", כי יعن אשר עשית את הדבר הזה, ולא השכית את ברך את יחידך. כי ברך אברהם והרבה ארבה את זרע ככוכבי השמים וכחול אשר על שפת הים¹⁷, וירש זרעך את שער איובו. והתברכו בורעך כל גויה הארץ, עקב אשר שמעת בקהל" (כב, טו-יח)! لكن ה比亚 רשיי ביחס לאברהם דזוקא את השבועה שנאמרה אחרי עקדת יצחק!

מה לגבי יעקב? מדוע ה比亚 רשיי כאן את ההבטחה שנאמרה ליעקב בפרשת "וישלח", בחרותו מפדן ארם, ולא ה比亚 את ההבטחה שנאמרה לו בפרשת "ויצא", בהליךתו לשם?

ישנו שוני גדול בין ההבטחה בפרשת "ויצא", להבטחה בפרשת "וישלח". בפרשת "ויצא" נאמר: "ויהי זרעך כעפר הארץ" (כ"ח, יד). ולימדנו חז"ל במסכת מגילה (טז, ע"א): "敖פה זו פשולה לעפר, ופשולה לכוכבים: כיathan יודין עד עפר, וכיathan עולין - עולין עד לכוכבים"¹⁸. אם כן הדימוי לעפר ממשמעותו ירידה, ואילו הדימוי לכוכבים ממשמעותו עליה ורוממות. כיוון שבפרשת "כי תשא" נאמר: "ותדבר אליהם ארבה את זרעכם ככוכבי השמים", הרי שלא מתאים לה比亚

16. אמנים גם בהקדמה לבירתם בין הבתרים נאמר: "ויצו אנתנו החוצה ויאמר: הבט נא השמיימה וספר הכוכבים, אם תוכל לספר אותם. ויאמר לו: כה יהיה זרעך" (ט"י, ה). אבל הבטה זו נאמרה רק בהקדמה לבירתם, ולא בברית עצמה [עיין רשיי שם ט"ו, י' ורמב"ן שם ט"ו, יב], ולפי חלק מההפרשים היא נאמרה במעמד אחר לגמרי מברית בין הבתרים!
17. עיין בחזקוני שם טו, ז' ובתויס' במסכת ברכות ג, ע"ב ב"ה "לא היה אדם" ובמאמרי "זין" ברית בין הבתרים והגאולה העתידה" בספריו "הדור העולם" (ירושלים, תשנ"ח) עמודים 45-67. ועוד שצירוף שתי הנקודות: "בי נשבעתי" והדמיוי לכוכבים מופיע רק לאחר העקדה.

18. עיין גם באגדת רבנית פלי"ט וברד"ק בראשית יי"ג, טז.

את ההבטחה שבפרשת "ויצא" שבה דומה זרעו של יעקב לעפר. לעומת זאת בהבטחה בפרשת "וישלח" נאמר: "ומלכים מחלץך יצאו" (ל"ה, יא). בהבטחה זו מדובר על מצב שעם ישראל במצב מרוםם, שיש לו מלך, ולא בעפר הארץ שרומים אותו תחת שלטון זר¹⁹, והיא אכן מתואימה לנאמר בפרשת "כי תשא": "וַתֹּדְבֵּר אֲלֵיכֶם אֱלֹהִים אָרֶבֶת זָרַעֲכֶם כָּכָבִים הַשְׁמִים!"

סיכום

אף על פי שבספר בראשית לא נאמר במפורש שה' כרת ברית עם יצחק ועם יעקב לתת להם את הארץ, הדברים מפורטים בספר שמות ובספר ויקרא, ו"דני" חוויה עזים בעקבם ועשויים במקומם אחר²⁰.

התורה חוזרת פעמיים רבות על כך שה' נשבע לאבות וכרת עם ברית לתת לזרען את ארץ ישראל²¹, ודבריו ה' שנאמרו בברית ושבועה לא ישובו ריקם. יהיו רצון שנזכה במהרה להתגשות ההבטחה שנאמרה לאברהם אבינו בברית בין הבתרים: "לזרעך נתתי את הארץ, מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת".

19. עיין רבנו בחיי, ספרנו, "כלי יקר" ו"צورو המור" בראשית כ"ח, יד, ומקורות בבראשית רבה ס"ט, ה, ועיין גם באגדת תימן לרמב"ם (עמי קו במחודורת הרב קאפה, מוסד הרב קוק ירושלים, ועמ' קכח במחודורת לרמב"ם לעמ", מוסד הרב קוק ירושלים).

20. Tos' כrichtot יד, ע"א ד"ה "אללא" ומקורו בירושלמי בראש השנה פ"ג, ה"ה.

21. עיין בספר "ארץ ובעייתה בארץ של חכמיינו ז"ל" (לרב שמואל צבי הרמן, בני ברק, תדש"מ) סוף פרק קכ"ד, שם פירט שלשים וחמשה מקומות בתורה שבהם נזכرت לשון ברית או שבואה ביחס לארץ ישראל!